

Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntem, Teknik ve İlkeler

Prof. Dr. Ali BALCI

Kısmen Genişletilmiş

16. Baskı

 PEGEM
AKADEMI

Prof. Dr. Ali Balcı

SOSYAL BİLİMLERDE ARAŞTIRMA YÖNTEM, TEKNİK VE İLKELER

ISBN 978-975-6802-40-3

Kitap içeriğinin tüm sorumluluğu yazarına aittir.

© 2022, PEGEM AKADEMİ

Bu kitabın basım, yayım ve satış hakları Pegem Akademi Yay. Eğt. Dan. Hizm. Tic. AŞ'ye aittir. Anılan kuruluşun izni alınmadan kitabın tümü ya da bölümleri, kapak tasarımı; mekanik, elektronik, fotokopi, manyetik kayıt ya da başka yöntemlerle çoğaltılamaz, basılamaz ve dağıtılamaz. Bu kitap, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı bandrolü ile satılmaktadır. Okuyucularımızın bandrolü olmayan kitaplar hakkında yayınevimize bilgi vermesini ve bandrolsüz yayınları satın almamasını diliyoruz.

Pegem Akademi Yayıncılık, 1998 yılından bugüne uluslararası düzeyde düzenli faaliyet yürüten **uluslararası akademik bir yayınevidir**. Yayımladığı kitaplar; Yükseköğretim Kurulunca tanınan yükseköğretim kurumlarının kataloglarında yer almaktadır. Dünyadaki en büyük çevrimiçi kamu erişim kataloğu olan **WorldCat** ve ayrıca Türkiye'de kurulan **Turcademy.com** tarafından yayınları taranmaktadır, indekslenmektedir. Aynı alanda farklı yazarlara ait 1000'in üzerinde yayını bulunmaktadır. Pegem Akademi Yayınları ile ilgili detaylı bilgilere <http://pegem.net> adresinden ulaşılabilir.

I. Baskı: Ocak 1995, Ankara

Kısmen Genişletilmiş 16. Baskı: Haziran 2022, Ankara

Yayın-Proje: Zeynep Güler

Dizgi-Grafik Tasarım: Müge Çetin

Kapak Tasarımı: Pegem Akademi

Baskı: Koza Yayın Dağıtım AŞ

205. Cadde No: 4/2

Kahramankazan/ANKARA

Tel: (0312) 385 91 91

Yayıncı Sertifika No: 51818

Matbaa Sertifika No: 45553

İletişim

Macun Mah. 204. Cad. No: 141/A-33 Yenimahalle/ANKARA

Yayınevi: 0312 430 67 50

Dağıtım: 0312 434 54 24

Hazırlık Kursları: 0312 419 05 60

İnternet: www.pegem.net

E-ileti: pegem@pegem.net

WhatsApp Hattı: 0538 594 92 40

Prof. Dr. Ali BALCI

Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Eğitim Yönetimi ve Planlaması Bölümünden 1976'da Lisans derecesi aldı ve bu bölüme 1979'da asistan oldu. Aynı bölümün 'Eğitim Yönetimi ve Teftişi' Anabilim dalından 1981'de Yüksek Lisans; 1986'da da Doktora Derecesi aldı. 1984-1985 yılları arasında Fulbright Doktora Burslusu olarak ABD'de Michigan State Üniversitesinde Eğitim Yönetimi Doktora programını sürdürdü. 1987'de Eğitim Yönetimi ve Planlaması Bölümü Eğitim İstatistiği ve Araştırma Anabilim Dalı Yardımcı Doçentliğine ve Anabilim Dalı Başkanlığına atandı. Bu görevini, 1994 yılı sonuna kadar sürdürdü. 1988'de Eğitim Yönetimi ve Teftişi Anabilim Dalında 'Doçent' unvanını aldı. 1994'te Eğitim Yönetimi ve Teftişi Anabilim Dalı profesörlüğüne atandı.

Üç dönem Fakülte Yönetim Kurulu üyeliği, üç dönem Fakülte Kurulu üyeliği, 1994-1997 yılları arasında Dekan Yardımcılığı ve üç yıl MEB Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı danışmanlığı, Eğitim Bilimleri Fakültesi Eğitim, Araştırma ve Uygulama Merkezi (EAUM) Müdürlüğü görevinde bulundu. Halen Eğitim Yönetimi ve Politikası Bölümü başkanlığı görevini sürdürmektedir.

1985-1986 öğretim yılından beri Eğitim Yönetimi ve Eğitim İstatistiği ve Araştırma alanlarında her düzeyde ders verdi. Halen Eğitim Yönetimi alanında her düzeyde ders vermeye devam etmektedir. Başlıca kitapları şunlardır:

- ☑ Etkili Okul ve Okul Geliştirme (Sekizinci baskı)
- ☑ Örgütsel Sosyalleşme (ikinci baskı)
- ☑ Örgütsel Gelişme (dördüncü baskı)
- ☑ Öğretim Elemanının İş Stresi (İkinci baskı)
- ☑ Eğitim Yönetimi (Prof. Dr. İnyet Aydın ile birlikte MEB için yazıldı. İkinci baskı.)
- ☑ Açıklamalı Eğitim Yönetimi Terimleri Sözlüğü (Yedinci baskı)
- ☑ Örgüt Mecazları (Editör)
- ☑ Karşılaştırmalı Eğitim Sistemleri (Yedinci baskı- Editör).
- ☑ Öğretim Denetimi ortak editör.
- ☑ Maarifi Umumiye Nezareti Mekatibi İptidaiye Talimatnamesi (1912)
- ☑ İrade Eğitimi 2022

Eğitim Yönetimi ve Teftişi lisansüstü programlarında 43 yüksek lisans tezi ve 56 doktora tezi yönetmiştir.

Çoğu Eğitim Yöntemi alanında olmak üzere 50'yi aşkın yayımlanmış makalesi bulunmaktadır. Son zamanlarda ilgi duyduğu çalışma alanları arasında örgüt mecazları, liderlik, okul geliştirme, örgütsel gelişme, stratejik planlama ve yönetimi, TKY, öğrenen örgüt, örgütsel sosyalleşme konuları yer almaktadır.

Kızım Ayşen ve Eşim Ayşe'ye..

ÖN SÖZ

Sorun çözümede bilimsel araştırmanın yol göstericiliğine inanmak çağdaş insanın temel özelliklerinden biridir. Sorun çözümede bu yolun kullanılması her zaman mümkün ve ekonomik olmasa da son analizde işlevseldir. Bu yaklaşımda herkese görelilik ve herkese açık belli prosedürleri izleyerek bilgi üretme asıldır. Dolayısıyla tekrarlanabilirlik, yeniden üretilebilirlik bilimsel araştırmanın önemli nitelikleri arasındadır. Bilimsel araştırma yöntem ve teknikleri, kısaca araştırma yöntem bilimi belki de en iyi yaparak, yaşayarak öğrenilir. Ancak gerekli kuramsal çerçeveyi bilmeden de uygulamada araştırma olayını öğrenmek zor, en azından pahalı olsa gerektir. Bu düşüncelerle bu kitapta deyim yerindeyse işin kuramsal yönü örneklerle gösterilmeye, anlatılmaya çalışılmıştır.

Yazar 1986'dan bu yana her düzeyde araştırma dersleri okutmuş, pek çok lisans üstü öğrenci ve meslektaşına resmi ve gayri resmi yardımcı olmuş, bir dizi araştırma yapmış ve yaptırmış biri olarak bu konudaki bilgilerini tecrübeleriyle birleştirme imkânı bulmuştur. Kitapta sosyal disiplinler farklı da olsa ortak veri toplama ve analizi teknik ve yaklaşımları verilmiştir. Bir noktada bilimsellik de bu ortaklaşma değil midir?

Kitap sekiz bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde 'Araştırmanın Kuramsal Temelleri' başlığı altında araştırma ve ilgili kavramlar incelenmiştir; ikinci bölüm araştırmanın planlanması ve araştırma önerisinin hazırlanmasını konu edinmiştir. Üçüncü bölümde örnekleme kuramı işlenmiştir. Dördüncü bölümde ayrıntılı bir şekilde 'ölçme ve ölçekleme' konusu ele alınmıştır. Beşinci bölümde başlıca veri toplama teknikleri, altıncı bölümde verilerin analizi, yedinci bölümde Araştırma Etiği ve son olarak da sekizinci bölümde bilimsel raporların hazırlanması örneklerle anlatılmaya çalışılmıştır.

Kitabın bu hale gelmesinde her düzeydeki meslektaşlarımın, özellikle de öğrencilerimin katkısı büyük olmuştur; bundan sonra da olacaktır, kendilerine teşekkür ederim. Ayrıca kitabın büyük bir titizlikle dizgisini yaparak baskıya hazırlayan ve basımını yapan 72 TDFO ilgililerine de çok teşekkür etmek isterim.

Her yayınımda vurguladığım gibi kitabın öğrencilerime ve meslektaşlarıma faydalı olacağı umut ve beklentisi en önemli güdü kaynağım olmuştur ve olacaktır.

DOKUZUNCU BASKI İÇİN ÖN SÖZ

Dokuzuncu baskıda kitabın özellikle de birinci bölümü, nicel ve nitel araştırmaları kapsar şekilde yeniden kurgulanmıştır. Buna neden de; yazarın öteden beri savunduğu; **nicel ve nitel araştırma sınıflandırmasının yapay olduğu, bilimsel araştırmanın her ikisini de kapsar olarak algılanması gerektiği**, bunlardan biri varsa diğerinin olamayacağı düşüncesinin doğru olmadığı, bunlardan hangisinin kullanılması-uygulanması gerektiğini “uygunluğun” tayin ettiği, bu doğrultuda araştırılan sosyal gerçeğin hangisinin seçilmesi gerektiğini belirlediği görüşleridir. Bu baskıda ayrıca veri toplama tekniklerine söylem analizi de ilave edilmiştir.

Ankara, 2011

Ali BALCI

SEKİZİNCİ BASKI İÇİN ÖN SÖZ

Sekizinci baskı için kitap, yeniden gözden geçirilmiş ve beşinci bölüm olan “veri toplama teknikleri”ne, “odak grup görüşmesi” ile “temel yapılandırma kuramı” konuları eklenmiştir. Kitabın gözden geçirilmesinde değişik bölümleri okuyarak katkıda bulunan Yard. Doç. Dr. Şakir Çınkır ile araştırma görevlilerimiz; Çiğdem Apaydın, Uğur Akın, Nihan Demirkasimoğlu, Çetin Erdoğan ve Saadet Kuru’ya teşekkür ederim. Pegem Akademi Yayıncılık takımına da baskıda gösterdikleri titizlik için teşekkür ederim.

Ankara, 2010

Ali BALCI

DÖRDÜNCÜ BASKI İÇİN ÖN SÖZ

Dördüncü baskı için kitap yeniden baştan sona gözden geçirilmiş ve Pegem Akademi Yayıncılık yayınları arasında çıkmasına karar verilmiştir.

Kitabın bu basıma hazırlanmasında, onu baştan sona okuyarak katkıda bulunan Arş. Gör. Ömay Çokluk’a teşekkür ederim. Baskıda gösterdikleri titizlik için de Pegem Akademi Yayıncılık takımına teşekkür etmek isterim.

Ankara, 2004

Ali BALCI

ÜÇÜNCÜ BASKI İÇİN ÖN SÖZ

Kitabın ikinci baskısı da kısa sürede tükenmiştir.

Üçüncü baskı için kitap yeniden gözden geçirilmiş ve Pegem Akademi Yayıncılık yayınları arasında çıkmasına karar verilmiştir.

Kitabın üçüncü basıma hazırlanmasında değişik bölümleri okuyarak katkıda bulunan Arş. Gör. Dr. Şakir Çınkır'a, Arş. Gör. Kâmile Demir'e, Arş. Gör. Ömay Çokluk'a, Arş. Gör. Refik Balay'a ve Arş. Gör. M. Akif Helvacı'ya teşekkür ederim. Pegem Akademi Yayıncılık takımına da baskıda gösterdikleri özen için teşekkür ederim.

Üçüncü baskının tüm ilgililere yararlı olmasını diliyorum.

Ankara, 2000

Ali BALCI

İKİNCİ BASKI İÇİN ÖN SÖZ

Kitabın birinci baskısı, hiç bir reklam yapılmadığı halde bir yıl bile dolmadan tükenmiştir.

İkinci baskı için kitap yeniden gözden geçirilmiş, yeniden dizilmiş; bir de 'Araştırma Etiği' adlı yeni bir bölüm ilave edilmiştir. Kitabın yeniden basıma hazırlanmasında değişik bölümleri okuyarak büyük katkı getiren arkadaş ve meslektaşlarım Doç. Dr. Işıl Ünal, Doç. Dr. Nilgün Köklü ve kitabın diziminde de büyük emek veren Araş. Gör. Dr. Şener Büyüköztürk'ü şükranla anmak isterim.

Kitabın ilgililere yararlı olmasını diliyorum.

Ankara, 1997

Ali BALCI

İÇİNDEKİLER

	Sayfa No
ÖN SÖZ.....	v
İÇİNDEKİLER.....	ix
ŞEKİLLER LİSTESİ.....	xx
ÇİZELGELER LİSTESİ.....	xxi

1. BÖLÜM ARAŞTIRMANIN KURAMSAL TEMELLERİ (ss. 1- 64)

Araştırmanın Niteliği ve Araştırma Paradigmaları	1
Doğruyu Arama.....	1
Sosyal Gerçeğin Kavramlaştırılması	3
Pozitivist Paradigma Yaklaşımı: Nicel Araştırma.....	8
Bilimin Doğası ve Varsayımları	9
Bilimin Araçları	12
Bilimsel Yöntem.....	13
Nicel-Bilimsel Araştırma: Tanım ile İlgili Kavramlar.....	14
Araştırmaya Dayalı Bilgi (Bilim)'nin Nitelikleri	16
Araştırmada Operasyonel Tanım	17
Ampirik Araştırmanın Aşamaları.....	18
Kuram- Ampirik Araştırma İlişkisi.....	20
Araştırmanın Temel Kavramları	22
Kuram ve İlgili Kavramlar.....	23
Propozisyon Türleri.....	24
Hipotez Geliştirme ve Doğrulama	25
Pozitivizmin ve Bilimsel Yöntemin Eleştirisi	27
Anti Pozitivist/ Yorumcu Paradigma Yaklaşımı: Nitel Araştırma.....	28
Fenemoloji, Etnometodoloji ve Sembolik Etkileşim.....	30
Yeni Perspektiflerin Eleştirilmesi	34
Nitel Araştırma	35
Nitel Araştırma Süreci	37
Karma (Mixed) Araştırma	41
Tanımı ve Felsefesi.....	41
Karma Araştırmanın Çok Yönlü Çalışma ile Karşılaştırılması.....	42
Karma Araştırma Paradigmasının Diğer Paradigmalarla Karşılaştırılması.....	43
Karma Araştırmaların Avantaj ve Dezavantajları	45
Avantajları.....	45

Zayıflıkları	46
Karma Araştırma Süreci Aşamaları	46
Eylem Araştırması.....	48
Eylem Araştırmasının Özellikleri.....	50
Eylem Araştırmalarının Sınıflaması.....	51
Eylem Araştırmasının Uygulama Süreci	52
Veri Toplama ve Analizi	53
Sonuç.....	55
Araştırmalarda Terminoloji Problemi: Normatif ve Yorumcu Paradigmalar	56
Bir Araştırma ve Uygulama Alanı Olarak Eğitim	58
Eğitime Nicel Araştırma Yaklaşımı.....	58
Eğitime Nitel Araştırma Yaklaşımı.....	62
Sonuç: Eğitimde Araştırmanın Rolü.....	63

2. BÖLÜM

ARAŞTIRMANIN PLANLANMASI VE ÖNERİ HAZIRLAMA

(ss. 65- 94)

Araştırmanın Planlanması	65
Araştırma Önerisi.....	68
Problemin Tanımlanması.....	69
Problem Kaynakları.....	70
Problem Tanımlamada Pratik Yollar.....	70
Kavram-Yapılar ve Değişkenler	73
Bir Problem Tanımı Örneği: Kenya Ortaöğretim Düzeyinde Yeni Coğrafya Programının Etkililiği.....	74
Problemin İfadesi	75
Kuramsal Çerçeve.....	75
Araştırma Soruları.....	76
Literatür Taraması	77
Kapsam ve Niteliği.....	78
Amaç ve İşlevi	79
Literatür Taraması Kaynakları	79
Literatürün Bulunması.....	79
Bilgi Kaynakları	80
Uzmanlar	80
Kitaplar.....	81
Dergiler	81

Tezler	81
Konferans Dokümanları	82
Önceki Araştırma Taramaları	82
Literatür Nasıl Taranmalı?	82
Elle-Mekanik Tarama	84
Bilgisayar Destekli Bilgi Tarama	84
Literatür Taramasının Örgütlenmesi	84
Okuma Parçası 1: Seçilmiş İkinci Derece Kaynaklar	86
Temel Kaynaklar İçin Literatür	86
Okuma Parçası 2: Literatür Taramasında Yeni Bir Yol: Meta Analiz.....	87
Meta Analizin Yapılması Aşamaları.....	87
Hipotez Testinin Tanımlanması	88
Araştırmaların Çağrılması (Retrieving)	88
İstatistiksel Hipotez Testinin Çağrılması.....	88
Manidarlık Düzeyine Karşılık Etki Büyüklüğü	90
Verilerin Yeniden Yapılandırılması.....	90
Araştırmanın Hipotezleri ve/veya Soruları.....	91
Spesifik Araştırma Soruları	92
Araştırma Hipotezleri	92
Desen.....	94
Araç (Instrumentation)	95
Örnekleme (Sampling)	95
Verilerin Toplanması.....	96
Verilerin Analizi	96
Araştırmanın Önemi	96
Genel Değerlendirme.....	97

3. BÖLÜM

ÖRNEKLEME KURAMI

(ss. 95- 110)

Giriş.....	99
Örnekleme Yanılgıları.....	102
Örnekleme Türleri.....	103
Olasılığa Dayalı Örneklemeler.....	104
Basit Tesadüfi Örnekleme.....	104
Olasılık Dışı Örnekleme Türleri	107
Örneklem Büyüklüğü.....	110

4. BÖLÜM
ÖLÇME VE ÖLÇEKLEME
(ss. 111- 148)

Giriş.....	115
Ölçeleme İlkeleri	117
Güvenirlik.....	118
Güvenirlik Türleri	118
Test-Tekrar Test Güvenirliği.....	118
İç Tutarlık Güvenirliği.....	118
Geçerlik.....	120
Geçerlik Türleri.....	120
Yüz-Görünüş Geçerliği	120
Birleşme-Aynılık Geçerliği	120
Ayırdetme Geçerliği	121
Kestirme-Yordama Geçerliği.....	121
İçerik-Kapsam Geçerliği.....	121
Yapı Geçerliği	122
Ölçeleme.....	123
Ölçek Türleri	124
Sınıflamalı Ölçek.....	124
Bogardus Ölçeği.....	125
Sıralamalı Ölçek.....	124
Derecelendirme Ölçekleri	126
Grafik Derecelendirme Ölçekleri	127
Maddeli Derecelendirme Ölçekleri	127
Karşılaştırmalı Derecelendirme Ölçekleri.....	128
Derecelendirmeli Ölçeklerle İlgili Uyarılar	128
Çok Maddeli Ölçekler.....	129
Maddelerin Yapılandırılması	130
Çok Maddeli Ölçekler Türleri	130
Guttman Ölçeği.....	130
Likert Ölçekleri	135
Eşit Aralıklı ve Oran Ölçekleri.....	140
Thurstone Ölçeği.....	141
Eşit Görünen Aralıklar Ölçeği	142
Faktör Ölçeleme.....	149
Semantik Farklılık Ölçeği	150

5. BÖLÜM
VERİ TOPLAMA TEKNİKLERİ
(ss. 149-228)

Anket.....	154
Anketlerde Sorular	154
Olgusal Sorular	154
Davranış Soruları.....	155
Tutum ve İnanç-Kanı Soruları	155
Bilgi Soruları	155
Soruların ifadelendirmeleri.....	156
Soruların Yapısı.....	156
Cevap Kategorileri ve Kodlama	157
Sınıflamalı Değişkenler	158
Sıralamalı Değişkenler	160
Aralıklı Değişkenler	163
Kodlama.....	165
Son Kodlama	166
Kod-Kitabının Geliştirilmesi.....	167
Cevapsız Kategorilerin Kodlanması.....	168
Ankette Soruların Sıralanması.....	168
Bir Konudaki Soruların Dizilişi.....	169
Pilot İnceleme ve Ön Deneme	169
Ankette Kapak Mektubu.....	170
Anketlerin Uygulanması	170
Anketlerin Dönüş Oranları	171
Anketin Avantaj ve Dezavantajları	171
Mülakat	172
Mülakatın Planlanması	172
Türleri.....	173
Mülakatın Yapılması.....	173
Örneklem.....	173
Dostça Bir Ortam Yaratma	174
Soruların Sorulması	175
Cevapların Alınması	175
Cevapların Kaydedilmesi.....	176
Yanlıktan Kaçınma	177
Odak Grup Çalışması	178
Kullanıldığı Alanlar	179
Desenlenmesi/ Yapılandırılması.....	180

Odak Grup Çalışması Uygulaması.....	181
Veri Analizi.....	183
Raporlaştırılması	184
Temel Yapılandırma Kuramı (TYK)	184
Tanım ve Kuramsal Çerçeve.....	184
Kuramın Amaçları.....	187
TYK'nın Karakteristikleri.....	188
TYK'nın Temel Sayıltıları ve İlkeleri.....	188
TYK'nın Aşamaları	190
TYK'nın Yapılış Biçimleri (Mode)	199
TYK'de Geçerlik.....	200
TYK'nın Güçlü ve Zayıf Yönleri	200
Söylem ve Söylem Analizi	201
Söylem ve Türleri.....	201
Örgütsel Söylem Türleri.....	201
Söylem Analizi	202
SA'da Temel Yaklaşımlar	205
Bir Yöntem Olarak SA.....	207
SA'da Araştırma Aşamaları.....	208
Söylem Analizi, İçerik Analizi, Temel Yapılandırma Kuramı ve Fenomenolojinin Karşılaştırılması.....	211
Araştırmada Doğallık	213
Doğal Ortamlar.....	213
Doğal Deneme	213
Gözlem.....	215
Güvenirlilik.....	215
Geçerlik.....	216
Etik.....	216
Gözlem Türleri.....	216
Gözlemin Yapılması Aşamaları.....	217
Alan Araştırması (Field Study).....	218
Girişin Başarılması	219
İlişkinin Kurulması.....	219
Gözleme ve Kaydetme.....	219
Krizlerle Uğraşma.....	220
Verilerin Analizi.....	220
Tamamen Yapılaşmış Gözlem.....	221
Ekolojik Gözlem	223
Gözlemin Avantaj ve Dezavantajları.....	224

Arşiv Kayıtları.....	225
İstatistiksel Kayıtlar	226
Tarama Arşivleri	227
Yazılı Kayıtlar	228
Kitle İletişimi.....	228
İçerik Analizi.....	229

6. BÖLÜM
ARAŞTIRMA VERİLERİNİN ANALİZİ
(ss. 229-314)

Nicel Araştırma Verilerinin Analizi.....	233
Araştırma Deseni Tipleri.....	234
Veri - Puan Türleri.....	236
Betimsel İstatistik	237
Merkezi Eğilim Ölçüleri	237
Değişkenlik Ölçüleri	238
Korelasyon İstatistikleri	239
Test İstatistikleri.....	240
İstatistiksel Kestirim ve Kestirisel İstatistik.....	241
Hipotez Testi Türleri	242
Null Hipotezi.....	243
İstatistiksel Manidarlık - Anlamlılık Testi.....	244
Anlamlılık Testlerinin Yorumu.....	244
Manidarlık Testleri.....	246
Uygun Bir Manidarlık-İstatistiksel Testin Seçilmesi.....	246
İstatistiksel Model.....	246
Kuvvet-Yetkinlik	246
Ölçme	246
Parametrik ve Parametrik Olmayan Testler	248
İstatistiksel Güç (Power)Analizi	249
Araştırma Desenleri ve İstatistiksel Analizleri	252
Araştırma Deseni.....	252
Deneysel Desenler	254
Yarı Deneysel Desenler	256
Faktöriyel Desenler	257
Tek Denek Desenleri.....	259